

УДК 027.54:025.5](476)

*Валентина Семеско,
в.о. молодшого наукового співробітника НБУВ*

Національна бібліотека Білорусі: зарубіжний досвід та правовий аспект

*У статті висвітлено діяльність Національної бібліотеки Білорусі; проаналізовано правовий аспект її функціонування.
Ключові слова: платні послуги, інформаційні ресурси, "тонкий клієнт", АБІС, електронний документообіг, навчання персоналу, спонсорська діяльність.*

У працях вітчизняних науковців недостатньо уваги приділено дослідженню діяльності Національної бібліотеки Білорусі (НББ). Цей науковий напрям розробляли здебільшого білоруські вчені М. Алейник, Н. Замаєва, В. Пшибитко, М. Пшибитко, проте поза увагою залишився аналіз платних послуг, які надає НББ.

Метою публікації є правовий аналіз діяльності Національної бібліотеки Білорусі, зокрема й платних послуг.

Роботу Національної бібліотеки Білорусі регулюють Закон Республіки Білорусь "Аб бібліотечної справі ў рэспубліцы Беларусь" от 22.03.1995 г. № 3680-ХІІ (в ред. Закона Республіки Білорусь от 01.07.2014 г. № 173-З), Статут дзяржаўнай установы "Нацыянальная бібліятэка Беларусі": зацв. пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусі от 20.02.2003 г. № 285 (в ред. постановлення Савета Міністров от 03.11.2014 г. № 1034). Відповідно НББ є:

- республіканським інформаційним і соціокультурним центром;
- республіканським центром із координації та кооперації діяльності бібліотек із придбання, створення та взаемовикористання інформаційних ресурсів;
- республіканським галузевим центром інформації з культури і мистецтва;
- національним центром міжбібліотечного абонементу, центром внутрішньореспубліканського документообміну і перерозподілу документів;
- республіканським науково-методичним центром у галузі бібліотечної справи;
- науково-дослідною установою з бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства;
- республіканським депозитарієм матеріалів ООН та інших міжнародних організацій.

НББ виконує такі основні функції:

- формує, зберігає, постійно зберігає і надає користувачам бібліотеки найповніше зібрання вітчизняних документів і білорусики, науково значущих зарубіжних документів;
- організовує доступ до баз даних;
- організовує бібліографічний облік публікацій про Республіку Білорусь, бере участь в організації та веденні бібліографічного обліку національних документів;
- формує обмінні бібліотечні фонди для здійснення внутрішньореспубліканського документообміну і перерозподілу документів, міжнародного документообміну;
- забезпечує координацію книгозбірень та інформаційних організацій із використання інформаційних ресурсів, ведення національного зведеного електронного каталогу;

— формує колекцію через придбання в першочерговому порядку творів у відомих письменників, діячів культури і науки, їхніх спадкоємців, інших фізичних осіб, а також у букіністичних магазинах і на аукціонах;

— здійснює науково-дослідну діяльність у сфері бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства;

— надає документи, бібліографічну та іншу інформацію відповідно до права громадян на бібліотечне, інформаційне та довідково-бібліографічне обслуговування;

— проводить культурно-просвітницьку роботу, спрямовану на сприяння духовному розвитку користувачів бібліотек;

— здійснює видавничу та поліграфічну діяльність, спрямовану на підготовку і випуск інформаційних та методичних видань, наукових публікацій у галузі бібліотечної справи, бібліографії, книгознавства та суміжних наук;

— бере участь у формуванні та проведенні єдиної державної політики в галузі бібліотечної справи;

— забезпечує координацію і кооперацію діяльності бібліотек із придбання, створення та взаемовикористання інформаційних ресурсів, надання електронних послуг.

У НББ функціонує 19 читальних залів, в яких організовано 2060 робочих місць, кожне п'яте — автоматизовано. Для забезпечення інформації керівництво установи відмовилося від використання повноцінних робочих станцій: для читачів встановлено термінали "тонкий клієнт", за допомогою яких відбувається доступ до внутрішніх електронних ресурсів бібліотеки: електронного каталогу, імідж-каталогу, електронних ресурсів на компакт-дисках. Відвідувачі здійснюють багатоаспектний пошук документів, формують замовлення, переглядають їхню історію з можливістю актуалізації будь-якого з них, зберігають у власному каталозі списки відібраних під час пошуку документів, мають можливість працювати з повним текстом електронного видання, а також здійснювати копіювання інформації.

Відповідно до Концепції створення республіканського інформаційного і соціокультурного центру на базі державної установи "Національна бібліотека Білорусі", затвердженої постановою Ради Міністрів Республіки Білорусь від 26 травня 2005 р. № 555 у структурі НББ організовано інформаційний центр (ІЦ). Його діяльність базується на сучасному комплексі інформаційно-технологічних систем (КІТС), що є сукупністю технічних, програмних, інформаційних, лінгвістичних та організаційно-технологічних засобів, спрямованих на формування інформаційних ресурсів та обслуговування користувачів НББ.

Відповідно до призначення і функціональних особливостей у складі КІТС бібліотеки діють такі взаємозалежні системи:

- система адміністрування та управління локальною обчислювальною мережею;
- автоматизована бібліотечно-інформаційна система (АБІС);
- інтернет-портал;
- система корпоративної каталогізації видань і ведення зведеного електронного каталогу бібліотек Білорусі (СЕК);
- система формування національної бази даних авторитетних/нормативних записів;
- створення електронних копій документів;
- автоматизована система управління бібліотечною діяльністю;
- система навчання, презентаційний центр;
- система забезпечення роботи користувачів з електронними, аудіовізуальними документами, мікрофільмами і мікрофільмами;
- система забезпечення захисту документів від несанкціонованого виносу;
- система редакційно-видавничої діяльності.

Базовим елементом КІТС бібліотеки є **автоматизована бібліотечно-інформаційна система**, що забезпечує автоматизацію головних напрямів діяльності установи: формування інформаційних ресурсів та інформаційне обслуговування користувачів.

Розробники розв'язали наукомістке завдання взаємодії АБІС з іншими системами КІТС: інтернет-порталом, системою корпоративної каталогізації (СКК) та СЕК, формування національної бази даних авторитетних/нормативних записів, контролю і управління доступом (СКУД), створення електронних копій документів, ретроспективної конверсії каталогів тощо.

АБІС охоплює всі процеси формування інформаційних ресурсів: замовлення документів у постачальників, реєстрацію документів, які надходять до фондів НББ, зокрема за міжнародним і внутрішньореспубліканським обміном, ведення індивідуального і сумарного обліку, переміщення і списання документів, розрахунки з бухгалтерією. Стосовно організації та зберігання фондів у системі є можливість прийому і маркування примірників документів спеціальними засобами, що забезпечують їхній захист від несанкціонованого виносу з бібліотеки, визначення місцезнаходження за допомогою спеціального накопичувача даних. Каталогізація документів в АБІС виконується в національному комунікативному форматі BELMARC. Модуль каталогізації документів АБІС інтегровано із системою корпоративної каталогізації та ведення СКК, а також із системою формування національної бази даних авторитетних/нормативних записів.

Для обслуговування користувачів в АБІС реалізовано функції, спрямовані на реєстрацію абонентів та надання доступу до інформаційних ресурсів бібліотеки, у тому числі за міжбібліотечним абонементом (МБА), міжнародним міжбібліотечним абонементом (ММБА). Підсистему обслуговування користувачів АБІС інтегровано із системою контролю і управління доступом.

Автоматизована система управління бібліотечною діяльністю є комплексом систем електронного документообігу (LanDocs), планування та обліку діяльності бібліотеки, бухгалтерського обліку "Галактика".

Система навчання становить комплекс технічних і програмних засобів, що забезпечують діяльність із навчання персоналу НББ, книгозбірень республіки, користувачів, проведення різноманітних інформаційних заходів.

Система орієнтована на:

- стаціонарне та дистанційне навчання персоналу НББ, інших бібліотек республіки;
- виїзне навчання персоналу книгозбірень республіки, тобто виконання робіт з підвищення кваліфікації;

- навчання користувачів роботі з АБІС та іншими засобами автоматизації;

- ефективне функціонування залу освітніх технологій.

Система забезпечення захисту документів від несанкціонованого виносу передбачає маркування документів спеціальними маркерами, які спільно з детекторними панелями, турнікетами, що діють у межах системи контролю та управління доступом, а також модулем контрольно-пропускного пункту АБІС, забезпечують захист документів.

Система редакційно-видавничої діяльності орієнтована на забезпечення підготовки і випуску різноманітної видавничої продукції.

Інтернет-портал НББ — це комплекс засобів, призначених для надання віддаленого доступу до електронних інформаційних ресурсів і послуг установи. Це багатофункціональна інтеграційна надбудова над інформаційно-технологічними системами НББ.

Ефективне функціонування порталу відбувається завдяки взаємодії:

- служби реєстрації та управління користувачами, що здійснює управління групами абонентів задля визначення прав доступу до інформаційних ресурсів та сервісів порталу;
- новинної стрічки, що забезпечує можливість створення новин порталу, їхній експорт/імпорт у форматі RSS, тематичну розсилку новин бібліотеки електронною поштою;
- служби управління змістом порталу, спрямованої на управління його інформаційною структурою і наповненням;
- служби форумів, що забезпечує відвідувачам порталу можливість вільного спілкування в його тематичних форумах з механізмом моделювання повідомлень учасників;
- служби інтеграції з АБІС, що забезпечує можливість простого і розширеного пошуку документів в ЕК і тематичних базах даних книгозбірень, віддаленого замовлення знайдених документів на відповідні читальні зали, а також формування особистого архіву абонента;
- служби опитувань і голосування, що реалізує механізм проведення опитувань і голосувань користувачів порталу із питань, що цікавлять адміністрацію бібліотеки;
- служби взаємодії з центром платних послуг, призначеної для ведення та демонстрації каталогу товарів і послуг установи, здійснення віддалених замовлень, їхнього опрацювання і ведення купівельних кошиків;
- служби електронної доставки документів, що надає можливість замовлення і доставки користувачам електронних фрагментів документа у віддаленому режимі;
- віртуальної довідкової служби, спрямованої на виконання запитів клієнтів в асинхронному режимі;
- служби реклами і банерообміну, що відповідає за створення рекламних площ на порталі.

Система корпоративної каталогізації видань і ведення зведеного електронного каталогу забезпечує створення і ведення в Білорусі зведеного масиву бібліографічних записів загального користування.

Основними завданнями СКК є:

- об'єднання зусиль щодо створення національного бібліографічного ресурсу для забезпечення широкого доступу громадян до інформаційних ресурсів країни;
- скорочення витрат на пошук потрібних документів через надання користувачам доступу до мережевого зведеного електронного каталогу бібліотек Білорусі;
- забезпечення високої якості бібліографічного опрацювання документів для реалізації швидкого та ефективного пошуку в корпоративній бібліотечній мережі;
- забезпечення лінгвістичної та інформаційної сумісності електронних каталогів і баз даних книгозбірень;
- зниження вартості бібліографічного опису видань завдяки виключенню або скороченню дублювання робіт із каталогізації, і, відповідно, оптимізація витрат на створення і підтримку електронних каталогів бібліотек Білорусі;
- представлення національних документів міжнародному співтовариству.

Система створення електронних копій документів спрямована на ретроспективну конверсію інформаційних ресурсів Національної бібліотеки Білорусі, тобто на їхню оцифрування для забезпечення довготривалого зберігання в електронному сховищі установи і швидкого надсилання споживачеві цифрової копії телекомунікаційними мережами.

Мультимедійна група оцифрування складається з повністю укомплектованих (професійними робочими станціями, програвачами, магнітофонами, деками та ін.) автоматизованих робочих місць для електронної обробки вінілових дисків (грамплатівок), аудіо-, відеокасет. Придбано також сканери мікроформ (мікрофільмів, мікрофільмів).

НББ активно розвиває напрям надання платних послуг та формування позабюджетних надходжень. Право надання платних послуг НББ передбачено ст. 15, 17 Закону Республіки Білорусь "Аб бібліятечнай справе ў Рэспубліцы Беларусь" от 22.03.1995 г. № 3680-ХІІ (в ред. Закона Республіки Беларусь от 01.07.2014 г. № 173-З).

Згідно зі ст. 15 бібліотеки мають право здійснювати, відповідно до законодавства та статуту (положення), підприємницьку діяльність, у тому числі надавати платні послуги; відкривати в порядку, визначеному законом, рахунки в банках, у тому числі валютні.

Відповідно до ст. 17 додаткове фінансування бібліотек може здійснюватися за рахунок коштів фізичних і юридичних осіб, у тому числі іноземних, прибутків, отриманих від надання платних послуг та іншої підприємницької діяльності, благодійних надходжень і з інших джерел, не заборонених законодавством. Ці кошти не підлягають вилученню на кінець фінансового року і мають бути спрямовані на здійснення статутної діяльності бібліотек.

Згідно з указом президента Республіки Білорусь від 14 квітня 2011 року № 145 "Про деякі питання оподаткування в сферах культури та інформації" бібліотеки звільнено від податку на додану вартість у межах надання таких платних послуг:

- проведення екскурсій;
- підбір, пошук і видача документів;
- пошук інформації в базах даних;
- доставка документів користувачам бібліотек за місцем проживання і роботи;
- прослуховування аудіозаписів, перегляд відеозаписів із фондів бібліотек;
- переклад документів на іншу мову;
- інформування користувачів про надходження документів;
- проведення занять, у тому числі у студиях, клубах за інтересами, гуртках;
- проведення семінарів і лекторіїв культурологічної спрямованості, кінолекторіїв, зустрічей з діячами культури і мистецтва, представниками творчої інтелігенції, ветеранами;
- організація дозвілля дітей в ігровій кімнаті.

У Білорусі підтримують спонсорську діяльність щодо культурних закладів. Від оподаткування звільняється прибуток організацій (не більше 10% валового прибутку), безоплатно переданий закладам культури. На державному рівні урегульовано питання використання національного сегмента мережі Інтернет, що сприяє розвитку надання платних послуг НББ. Зокрема, відповідно до наказу президента Рес-

публіки Білорусь від 1 лютого 2010 року № 60 "Про заходи щодо вдосконалення використання національного сегмента мережі Інтернет" розміщувати та продавати електронні ресурси мають право лише організації, зареєстровані у встановленому порядку. Діє спеціально уповноважений орган — оперативно-аналітичний центр, до функцій якого входить моніторинг дотримання чинного законодавства у галузі.

Сприятлива законодавча база Білорусі щодо здійснення підприємницької діяльності бібліотек, НББ дає змогу реалізувати значно ширший спектр платних послуг порівняно з вітчизняними книгозбірнями. Відповідно до Статуту дзяржаўнай установы "Нацыянальная бібліятека Беларусі" НББ надає такі платні послуги:

- електронна доставка документів;
- поліграфічні послуги;
- післядрукова підготовка: палітурні роботи, ламінування;
- розміщення реклами на інтернет-порталі Національної бібліотеки Білорусі;
- виготовлення сувенірної продукції;
- пропозиція з оренди власних приміщень;
- діяльність, пов'язана з обчислювальною технікою;
- освітня діяльність: курси, семінари, освітні програми;
- діяльність з організації відпочинку і розваг, культури і спорту.

Список використаної літератури

1. Алейник М. Г. Правовая база использования интернет-технологий в библиотеке / М. Г. Алейник, Н. Н. Замаева // Бібліятечны свет. — 2010. — № 1. — С. 13—15.
2. Замаева Н. Н. Информационные ресурсы библиотеки в поле правового регулирования / Н. Н. Замаева // Бібліятечны свет : зб. арт. / Нац. б-ка Беларусі; склад.: М. Г. Пшыбытка. — Минск, 2010. — Вып. 2. — С. 98—109.
3. Замаева Н. Н. Информационные технологии в библиотеке: правовой аспект / Н. Н. Замаева // Бібліятечны свет : [зб. арт.] / Нац. б-ка Беларусі. — Минск, 2011. — Вып. 3. — С. 159—170.
4. Пшыбытка М. Г. Библиотеки Республики Беларусь: XXI век / М. Г. Пшыбытка // Народная асвета. — № 11. — С. 3—6.
5. Пшыбытка М. Г. Библиотеки Беларуси и России: на пути к единому информационному пространству / М. Г. Пшыбытка // Межрегиональное сотрудничество в Союзном государстве: опыт, проблемы, перспективы : материалы постоянно действующего семинара при Парламентском Собрании Союза Беларуси и России по вопросам строительства Союзного государства : (заседание 36, г. Белгород, 18—19 марта 2014 г.) / [под редакцией С. Г. Стрельченко]. — Москва, 2014. — С. 160—163.
6. Пшыбытка М. Г. Правовая среда деятельности библиотек Беларуси // Бібліятечны свет : [зб. арт.] / Нацыянальная бібліятека Беларусі. — Минск, 2013. — Вып. 5. — С. 67—74.
7. Пшыбытка М. Роль национальной библиотеки в нормативном правовом обеспечении деятельности библиотек страны / М. Пшыбытка // Бібліятечны свет. — 2012. — № 4. — С. 27.
8. Сайт Національної бібліотеки Білорусі. — Режим доступу: <http://www.nlb.by/portal/page/portal/index>. — Назва з екрана.

В статье освещена деятельность Национальной библиотеки Беларуси; проанализирован правовой аспект ее функционирования.

The article highlights the activities of the National Library of Belarus, examines the legal aspect of the library.

Надійшла до редакції 25 вересня 2015 року

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 1994 від 24.05.96

Формат 60x84¹/₈. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 232 пр. Зам 69.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (он-лайн версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html